

Nekateri vidiki dela slovenskih služkinj v Kraljevini SHS/ Jugoslaviji po prvi svetovni vojni

**Some aspects of the work of Slovene servants in the
Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia
after the First World War**

doc. dr. Ana Cergol Paradiž, dr. Petra Testen Koren

IZVLEČEK¹

Po prvi svetovni vojni in novonastali razdelitvi s Slovenci naseljenega teritorija med Kraljevino Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Kraljevino SHS so se tudi nekatere migracijske poti slovenskih služkinj spremenile. Tiste, ki so ostale znotraj meja novonastale Kraljevine SHS, pozneje Jugoslavije, so za svoje delo še vedno izbirale Ljubljano in nekatera večja slovenska mesta, odhajale so tudi na Reko, novost pa je bil okrepljen migracijski tok na vzhod in jug države, predvsem v Zagreb in Beograd, a tudi v Skopje, Split in drugam.

Ključne besede: slovenske služkinje, Kraljevina SHS/Jugoslavija, Ljubljana, Beograd, Zagreb, organizacije, po prvi svetovni vojni.

ABSTRACT

After the First World War and the newly divided territory inhabited by Slovenes between the Kingdom of Italy, Austria, Hungary and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, some migration routes of Slovene maids also changed. Those who remained within the borders of the newly formed Kingdom of SHS, later Yugoslavia, still chose Ljubljana and some larger Slovenian cities for their work, they also went to Rijeka. The novelty was the increased migration flow to the east and south of the country, especially to Zagreb and Belgrade, but also to Skopje, Split and elsewhere.

Keywords: Slovene servants, Kingdom of SCS/Yugoslavia, Ljubljana, Beograd, Zagreb, servants organizations, post-WWI

¹ Članek je nastal kot del raziskave avtoric na ERC projektu EIRENE, ki ga je financiral Evropski raziskovalni svet v okviru programa Horizon 2020 in v finančni shemi ERC Advanced Grant (ERC Grant Agreement n. 742683).

Prva svetovna vojna je v prostor, naseljen s slovenskim prebivalstvom, zareza neposredno, z bojiščem in njegovim zaledjem ter novonastalimi povojnimi razmejitvami teritorija med Kraljevino Italijo, Avstrijo, Madžarsko ter Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, in s posledicami, ki so še dolgo krojile življenja prebivalcev, tudi slovenskih služkinj. Razpad Avstro–Ogrske je vsaj za nekatere prinašal predvsem spremembo migracijskih poti. Poprej privlačna mestna središča, kot so sicer bolj oddaljen Dunaj, a bližnji Gradec, Celovec, Gorica in predvsem Trst, kamor so dekleta z okoliškega podeželja, pa tudi drugih, bolj oddaljenih krajev, množično odhajala služiti, so bodisi ostali okraj novonastalih meja ali pa vse bolj spreminjali svojo politično naklonjenost do Slovencev. Prav priložnosti, ki jih je ponujal predvojni Trst, nekdanje multietnično ter gospodarsko pomembno središče v širši regiji in najpomembnejše pomorsko pristanišče Habsburške monarhije, so kopnele pod težo izgube gospodarskega zaledja, gospodarske krize konec dvajsetih let in vse bolj jeklenega primeža »obmejnega fašizma«.2 Takoj po vojni se je v primeru služkinj to najprej kazalo tako, da so (italijanske) mestne oblasti učinkovito organizirale vrnitev tistih, ki so imele urejeno domovinsko pravico, pri tem pa predvsem spodbujale imigracijo italijanskih služkinj, t. i. *regnicol*,3 obenem pa ovirale in z odloki omejevale vrnitev slovenskih (in nemških) služkinj,4 pri čemer so jih podpirale tudi lokalne organizacije, kot denimo Comitato Triestino per il collocamento delle domestiche italiane (Tržaški odbor za namestitve italijanskih služkinj) pod vodstvom Amalie Musner, socialno angažirane iredentistke in predsednice tržaške sekcije Consiglio Nazionale delle Donne Italiane (CNDI; Nacionalni svet Italijank).5

2 Kacin Wohinz, Milica in Marta Verginella. *Primorski upor fašizmu 1920–1941*. Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008, 35.

3 *Regnicoli* je poimenovanje za italijanske državljane, ki so bili pred prvo svetovno tujci brez pristojnosti v Trstu.

4 Prim. AST, *Commissariato civile per la città di Trieste e Territorio (1919–1922)*, Busta 1. Dopis Antonia Mosconija, civilnega komisarja v Trstu, prefekturam, 22. februar 1919; odgovor Pettitti–ja di Roreto, guvernerja Trsta in Julijske Krajine, 22. februar 1919; Lüfter, Ursula, Martha Verdofer in Adelina Wallnörfer. *Wie die Schwalben fliegen sie aus: Südtirolerinnen als Dienstmädchen in italienischen Städten 1920–1960*. Bozen: Edition Raetia, 2006.

5 Organizacija CNDI deluje še danes. Glej: Consiglio Nazionale Donne Italiane. <https://www.cndi.it/> (dostop: april 2021).

Slovenske služkinje iz okoliškega priselitvenega bazena, predvsem iz teritorija, ki je po vojni pripadel Kraljevini Italiji – in so zato prebivalci avtomatično pridobili italijansko državljanstvo –, so se seveda še vedno zaposlovale v Trstu, saj je povpraševanje po delovnih uslugah služkinj, kljub slabšim gospodarsko–političnim razmeram, vseskozi vztrajalo. Vendar so se delovni odnosi slabšali. Plačilo je bilo v primerjavi z drugimi destinacijami, predvsem z mesti »starih italijanskih provinc«, slabše, nenazadnje pa so pešali tudi medčloveški, medkulturni odnosi, ki so opredeljevali delovno okolje v posameznih gospodinjstvih. Marsikatera slovenska služkinja je morala prenašati žalitve na račun svoje slovenskosti in na račun kulturne manjvrednosti naroda, ki mu je pripadala. Kot zna povedati Bogdan Kravanja, so njegovo nono Ano Cuder (1913–1999) iz Trente, ki je med letoma 1929 in 1942 služila v Trstu, pa tudi vse njene kolegice, gospodinjne slabšalno naslavljale s »sciava«, »sciavetta«, »Slovana«. Obravnavale so jih kot poceni, manjvredno slovansko delovno silo.⁶

V skladu s spremenjenimi geopolitičnimi povojnimi delitvami so se tudi nekatere migracijske poti slovenskih služkinj ohranile še iz predvojnih časov (kot denimo v Aleksandrijo in Kairo),⁷ druge so se okrepile (npr. znotraj Kraljevine Italije v smeri »starih provinc«, predvsem industrijsko razvitih severnoitalijanskih mest),⁸ spet tretje preusmerile. Dostopni viri potrjujejo tezo, da je »/p/ovojna doba /je/ smer izseljevanja slovenskih deklet spremenila«. V novonastali jugoslovanski državi so množično odhajale po zaslužek še posebno na vzhod in jug. Zaposlovale so se v večjih mestih, kot so Zagreb, Beograd, Sarajevo, Skopje, Split itd.⁹ Podobno kot po vsej Jugoslaviji so bile Slovenke prisotne, kot smo videli, po vseh večjih mestih Italije (Padova, Mantova, Milan, Turin, Firenze, Genova, Rim, Neapelj),¹⁰

6 Pričevanje Bogdana Kravanja, e–sporočilo, 22. julij 2019; 19. avgust 2019.

7 Milharčič Hladnik, Mirjam in Barbara Skubic, ur. *From Slovenia to Egipt: Aleksandrinke's trans-Mediterranean domestic worker's migration and national imagination*. Göttingen: V&R Unipress, 2015 etc.

8 Cergol Paradiž, Ana in Petra Testen Koren. »Slovenske priseljenke v Trstu – služkinje in vprašanje identitete ob cenzusu 1910«, *Dve domovini* (2021) (v recenzentskem postopku).

9 »Slovenske izseljenke. Naše služkinje. – Slovenke v Nemčiji, Franciji in Belgiji. – Afrika, Amerika in Avstralija.« *Mariborski večernik*, 31. januar 1930, 2. Glej tudi: *Izseljeniški vestnik*, III./5 (1933), 5; »Problem slovenskih služkinj.« *Izseljeniški vestnik*, III./4 (1933), 4 itd.

10 »Slovenske izseljenke«, *Mariborski večernik*, 31. januar 1930, 2.

vendar tudi Avstrije (Celovec, Dunaj,¹¹ Gradec)¹² in Madžarske, kamor so se izseljevale predvsem Prekmurke. Pot jih je vodila tudi v bolj oddaljene države, kjer so bili »samostojni otoki Slovenk«, kot denimo v Franciji (Pariz, Lille itd.),¹³ Angliji,¹⁴ Belgiji in celo Španiji, tudi Albaniji¹⁵ pa še dlje, v Urugvaju v Južni Ameriki, kamor naj bi od leta 1928 odpotovalo že več kot 300 Slovenk samo iz mariborskega okrožja, pretežno pa iz Prekmurja. Veliko deklet se je pridružilo svojim partnerjem, ki so odhajali v ZDA, Vestfalijo v Nemčiji, Argentino in Avstralijo, vendar so bile, za razliko od moških, v teh krajih večinoma brez lastnih stanovskih organizacij.

V prispevku bodo v nadaljnji pretres vzeta predvsem nekatera vprašanja, povezana s tistimi slovenskimi služkinjami, ki so ostale znotraj meja novonastale Kraljevine SHS, poznejše Jugoslavije. Spraševali se bomo, ali je razmejitev vplivala na število in strukturo služabniškega sektorja v novonastalem kulturno-političnem centru Slovencev, Ljubljani, glede na to, da je za Slovenke Trst kot največje, gospodarsko razvito, a tudi najbližje in zato do tedaj tudi najbolj privlačno mesto ostal težje dosegljiv. Kakšne možnosti so ostale služkinjam znotraj Kraljevine SHS/Jugoslavije? Kje so služile in kdo jim je nudil organizacijsko podporo?

LJUBLJANA

Pred prvo svetovno vojno je bila Ljubljana središče dežele Kranjske, obenem pa tudi slovenska kulturna prestolnica, vendar je bil njen gospodarski pomen, sploh v primerjavi z bližnjim Trstom, bistveno bolj marginalen. Trst je kot gospodarsko in politično izjemno pomembna metropola pritegnil služinčad ne samo iz bližnje okolice, temveč tudi iz bolj oddaljenih

11 »Kako so gospodinjske pomočnice organizirane drugod.« *Gospodinjska pomočnica* (GP), I/4 (1931), 41–43.

12 »Celovec.« *Koroški Slovenec*, 4. maj 1927, 3.

13 »Sv. Cita, zaveznica in vzor krščanskih poslov.« *Izseljenski vestnik Rafael. Glasilo Družbe sv. Rafaela v Ljubljani*, V./5 (1935), 4; »Francija.« *Koledar družbe sv. Mohorja. Celje*, 1935, 60.

14 »Slovenska dekleta za Anglijo.« *Izseljenski vestnik Rafael. Glasilo Družbe sv. Rafaela v Ljubljani*, V./5 (1935), 5; »Slovenska dekleta za Anglijo.« GP, VIII/6 (1939), 45; št. 7, 54; Vdovič, Darinka. »Dekleta, ki odhajajo v tujino.« GP, VIII/8 (1939), 57–59.

15 »Slovenke v Albaniji.« GP, VIII/6 (1939), 43–45.

krajev. Leta 1910 je večina služkinj, ki je bila zaposlena v Ljubljani, prihajala iz bližnje okolice.¹⁶ Z ustanovitvijo Kraljevine SHS je postalo mesto tudi politična in ekonomska prestolnica Slovencev in je s tem pridobilo na pomenu. Ali to tudi pomeni, da se je število (slovenskih) služkinj v mestu bistveno povečalo? Ali so, denimo, služkinje iz okoliškega podeželja, ki so pred vojno odhajale v Trst, zdaj bolj pogosto migrirale v Ljubljano?

Da bi vsaj deloma odgovorili na zastavljena vprašanja, je bilo analiziranih 1.522 ljubljanskih gospodinjstev iz popisa leta 1921.¹⁷ Ta vzorec je vključeval 472 gospodinjstev s služkinjami, med katerimi je bilo kar 92 odstotkov neporočenih in v povprečju starih 29,6 let, kar še vedno sovпада s prevladujočim vzorcem zaposlovanja deklet v obdobju pred poroko, t. i. *life-cycle servanthood*, značilnega za mesta zahodne Evrope.¹⁸ Odstotek gospodinjstev s služkinjami v Ljubljani kaže, da ni bilo bistvenih sprememb v primerjavi s predvojnimi obdobjem; leta 1910 je bilo po podatkih, ki jih je pridobil Andrej Studen, na izbranih ulicah 42 odstotkov gospodinjstev s služkinjami, leta 1921 pa je imelo na isti lokaciji služkinje 44 odstotkov gospodinjstev (prirast zgolj 2 odstotka).¹⁹ Glede na navedeno bi lahko predpostavljali, da Ljubljana takoj po veliki vojni ni pritegnila občutno večjega števila služkinj, kar navaja na sklep, da ni absorbirala migracijskega toka, ki se je sicer pred vojno s Kranjske, pa tudi Koroške in Štajerke stekal v Trst.

Kako so se razmere za služkinje v Ljubljani spreminjale v naslednjih letih? Po statističnih podatkih Okrožnega urada v Ljubljani in okolici naj bi bilo decembra 1933 v Dravski banovini 8.400 služkinj, Ljubljana naj bi jih

16 Studen, Andrej. Stanovati v Ljubljani. Ljubljana, Institutum studiorum humanitatis, 1995.

17 Popis prebivalstva, Ljubljana 1921. <https://www.sistory.si/popis> (dostop: april 2021).

18 Laslett, Peter (1977). »Characteristics of the Western Family Considered over Time.« V: *Family life and Illicit Love in Earlier Generation*, ur. Peter Laslett, 12–49. Cambridge: Cambridge University Press, 1977; Hajnal, John. »Two Kinds of Preindustrial Household Formation.« V: *Family Forms in Historic Europe*, ur. Richard Wall, Jean Robin in Peter Laslett, 65–104. Cambridge: Cambridge University Press, 1983; Laslett, Peter. »Family and Household as work Group and Kin Group: Areas of Traditional Europe Compared.« V: *Family Forms in Historic Europe*, ur. Richard Wall, Jean Robin in Peter Laslett, 513–564. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

19 Uporabili sva podatke za Stari trg, Gosposko ulico in Franca Jožefa cesto v raziskavi Andreja Studna za Ljubljano leta 1910, in podatke na spletu v popisu za leto 1921 glede na isto lokacijo (nekatero ulice so se preimenovali). Glej: Studen, *Stanovati v Ljubljani*, 171–173, 188; Popis prebivalstva, Ljubljana 1921. <https://www.sistory.si/popis> (dostop: april 2021).

zaposlovala 3.500.²⁰ Poleg tega je bilo v mestu zanje v organizacijskem smislu razmeroma dobro poskrbljeno. Pod okriljem cerkve je delovalo Društvo sv. Marte, ustanovljeno leta 1902 po zgledu tržaškega Zavoda sv. Nikolaja, ki se je leta 1941 preimenovalo v Poselsko zavetišče. Dalje je delovalo na temelju krščanskih načel Podporno društvo za služkinje (ustanovljeno 1919) ter Društvo za varstvo deklet (u. 1933), ki je sprva delovalo pod imenom Kolodvorski misijon.²¹ Poleg tega so nad dekleti bdele tudi strokovne organizacije. Zveza služkinj (u. 1919), ki je skupaj z Zvezo uradnic in trgovskih nastavljenk in Zvezo delavk tvorila skupno Krekovo prosveto. Leta 1919 je bilo denimo vanjo včlanjenih kar 1800 služkinj.²² Dalje Poselska zveza, ki je nastala leta 1919/1920 iz Zveze služkinj in je kot prosvetno društvo združevala katoliške služkinje ter bila prek Krščanske ženske zveze tudi del Jugoslovanske ženske zveze (Jugoslovanski ž savez) ter včlanjena v Jugoslovanko strokovno zvezo. Leta 1929 je s pomočjo Ženske zveze v Marijinem domu ustanovila zavetišče za dekleta, 1930 pa zgradila lasten Dom služkinj. Bila je vključena v Delavsko zbornico, podobno kot Zveza gospodinjskih pomočnic (u. 1931), ki je bila tudi članica Jugoslovanske ženske zveze.²³ Zanje velja, da članstvo ni pogojevala s strankarsko pripadnostjo, v tridesetih letih pa je izdajala tudi odmevno glasilo *Gospodinjska pomočnica* (1931–1940).²⁴ Kot zadnjo gre omeniti še Organizacijo hišnih

20 Po statističnih podatkih naj bi bilo v Ljubljani 3.650 oseb zaposlenih kot služničad. Ker so v tem številu upoštevane tudi postrežnice, ki naj bi jih bilo malo in moški uslužbenci v gospodinjstvu, je Minka Krofta (1888–1954), založnica, mecenka ter aktivistka ženskega gibanja, ki je med drugim bdela nad položajem služkinj v ljubljanskih gospodinjstvih, ocenila, da je potrebno odšteti od tega števila 100 do 200 oseb in tako prišla do števila 3.500. Glej: »Pomen in moč skupnosti.« GP, IV/4 (1934), št. 4, 40; Mihurko Poniž, Katja. »Minka Krofta.« V: *Pozabljena polovica*, ur. Alenka Šelih et al., 225–228. Ljubljana: Založba Tuma, d. o. o., Sazu, 2007, 225.

21 »Skrb za naša slovenska dekleta.« GP, IV/2 (1934), 1.

22 Janez E. Krek je leta 1894 ustanovil Prvo žensko delavsko društvo, ki se je leta 1919 preoblikovalo v Krekovo prosveto.

23 V Jugoslovansko žensko zvezo (Jugoslovanski ž savez) so bila poleg Poselske zveze včlanjena vsa slovenska ženska društva, med njimi Splošno žensko društvo, Krščanska ženska zveza, Telesno kulturno društvo »Atena«, Društvo učiteljic, Ž pokret, Kolo jugoslovanskih sester, Klub Primork, Ž Svet in Društvo magistratnih uradnic. Leta 1934 se zveza razdeli po sekcijah za vsako banovino. Glej: »Jugoslovanska ženska zveza (J. Ž. Savez).« GP, I/4 (1931), 44–45; »Občni zbor Jug. Ženske zveze v Celju.« GP, V/12 (1935), 94.

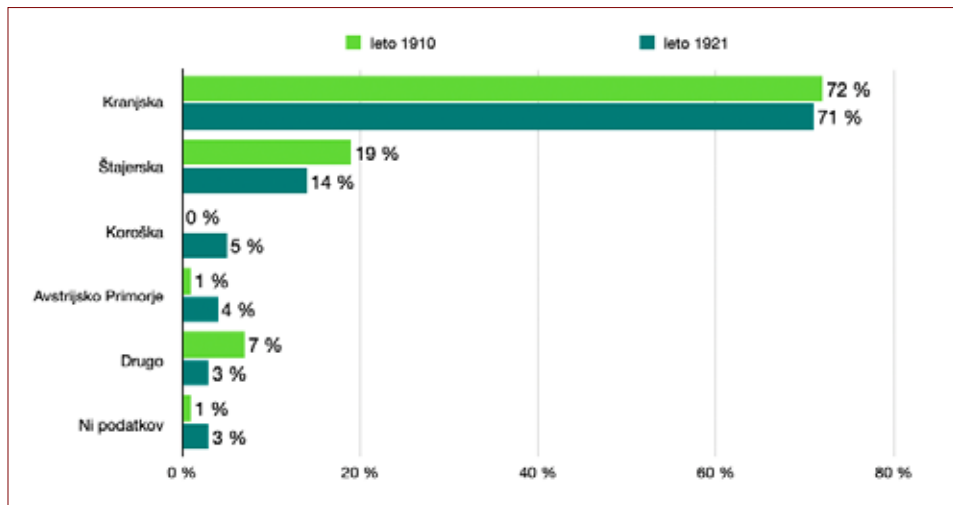
24 »Ustanovni občni zbor.« GP, I/4 (1931), 37–41; »Občni zbor "Zveze gospodinjskih pomočnic".« GP, II/3 (1932), 31–33; III/6 (1933), 58–59; »Občni zbor Zveze.« GP, V/5 (1935), 37–38. etc.

poslov, ustanovljeno leta 1933 kot odsek Zveze delavskih žena in deklet.²⁵ Poleg izobrazbe in izboljšanja položaja članic v službi in življenju nasploh, osnovanja npr. posebnega fonda za podporo onemoglih in brezposelnih članic, ureditve prostora, kjer se lahko ob prostih urah zbirajo, tudi zabavajo ali kamor se lahko zatečejo ob izgubi službe, so organizacije za služkinje opravile tudi pomembno delo, ko so sovplivale na določanje višine plač služkinj, sodelovale oz. soodločale pri snovanju, izboljšanju poselskega reda (Poselski red, 1921; priprava novega), vplivale na uredbe bolniškega in starostnega zavarovanja, dopusta, imele vpliv na posredovalnice za službe itd.²⁶

Še eno pomembno vprašanje, ki se navezuje na delovne migracije slovenskih služkinj, na katere je vplivala novonastala poveljna razdelitev med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS, se odpira ob dejstvu, da se je zaradi pritiska italijanizacije že takoj po veliki vojni večje število Slovencev, predvsem intelektualcev, izselilo iz bivšega Avstrijskega Primorja oz. takratne Julijske krajine v Ljubljano oz. Kraljevino SHS. Ali so tovrstne politične migracije morebiti zajele tudi slovenska (podeželska) dekleta, ki so poprej poklicno gravitirala proti Trstu kot služkinje? Lahko identificiramo morda večje število tistih, rojenih na Goriškem, v Istri in v okolici Trsta, med služkinjami, zabeleženimi pri popisu prebivalstva leta 1921 v Ljubljani?

25 »Naše organizacije.« GP, IV/4 (1934), 47.

26 »Ali je organizacija potrebna.« GP, I/2 (1931), 13–14; »Kako je z dopustom gospodinjskih pomočnic?« GP, I/5 (1931), 58; Petričeva, Franja. »Organizacija gospodinjskih pomočnic.« GP, I/6 (1931), 62–66; »Posredovalnice.« GP, II/4 (1932), 42–43; »Zavetišče za brezposelne.« GP, III/2 (1933), 6–9; »Socijalno varstvo gospodinjskih pomočnic.« GP, III/12 (1933), 130–131; »Poselski red.« GP, IV/2 (1934), 13–14; »Pomen in moč skupnosti.« GP, IV/4 (1934), 37–42; »Starostno zavarovanje.« GP, IV/9 (1934), 101–103; Drobnič, Marta. »Minimalne plače tudi za služkinje.« GP, IV/10 (1934), 113–115; »Zakon "o služinčadi".« GP, V/1 (1935), 1–2; Petričeva, Franja. »Starostno zavarovanje služkinj.« GP, V/8 (1935), 54–55; »Za spolnitatev "Službenega reda".« GP, VI/1 (1936), 1–3; »O starostnem zavarovanju. Bolniško zavarovanje.« GP, VI/2 (1936), 17–19; »Načrt zakona za hišne uslužbenke.« GP, VI/3 (1936), 22; »Kaj danes urejuje pravni položaj hišnih uslužbenk.« GP, VI/4 (1936), 32–33 itd. Glej tudi: Žagar, Janja. »Služkinje v Ljubljani.« Traditions: zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, 15 (1986), 24, 27, 35–36; Selišnik, Irena. »Volilna pravica žensk kot demokratična novost: dejavniki, ki vplivajo na njeno uveljavitev na Slovenskem.« Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta UL, 2007.

Graf 1: Ljubljanske služkinje glede na kraj rojstva 1910, 1921 (%).

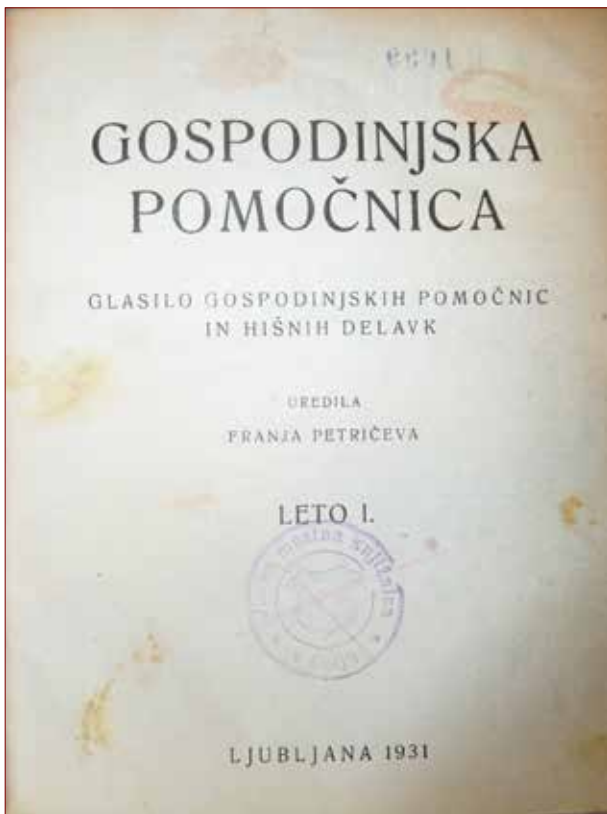
Podatki kažejo, da je bila večina služinčadi, zaposlene v Ljubljani ob popisu leta 1921, rojena na Kranjskem (71 %), 14 odstotkov na Štajerskem, po 5 odstotkov na Koroškem in drugje ter le 4 odstotke na bivšem avstrijskem Primorju. Poleg tega je med letoma 1910 in 1921 zaznati le rahlo povečanje, z 1 na 4 odstotke služkinj iz bivšega avstrijskega Primorja, ki delajo v Ljubljani. Zaključiti gre, da se služkinje iz nekdanjega avstrijskega Primorja niso masivno pridružile povojnemu (političnemu) migracijskemu valu Slovencev iz Trsta v Ljubljano oziroma če so migrirale v nekoliko večjem številu, se niso ponovno zaposlovale kot služkinje, ampak so izbirale druge poklice. Kot kažejo razpoložljivi viri, so se nekatere med njimi zaposlile denimo v Tobačni tovarni v Ljubljani.²⁷ Ti podatki se ujemajo s sicer splošnim, globalnim trendom delnega pretoka delovne sile nekdanjih služkinj v industrijske obrate ali javno upravo, kot na primer na mesta nižjega administrativnega kadra in strežnic ter čistilk v javnih ustanovah, ki so se za ženske bolj množično odpirali po prvi svetovni vojni.²⁸

27 ZAL LJU/134 Tobačna tovarna Ljubljana, t. e. 1 (delavske knjižice).

28 Selišnik, Irena in Ana Cergol Paradiž. »Spremembe v uradniškem poklicu in njegova feminizacija.« V: *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič, 267–293. Ljubljana: Slovenska matica. 2019.

Slika 1: Naslovnica
Gospodinjske pomočnice,
glasila služkinj v Ljubljani v
tridesetih letih 20. stoletja.
Vir: dlib.

Poudariti gre tudi poslabšanje splošnih življenjskih razmer, ki so med gospodarsko krizo in po njej v tridesetih letih 20. stoletja redno delo služkinj po eni strani zdesetkale, po drugi pa počasi preobražale, medtem ko se je njihov dohodek občutno znižal in so številne ostale brezposelne. Po podatkih, ki jih prinaša *Gospodinjska*

pomočnica junija 1935, naj bi tretjina gospodinjstev v Ljubljani (4.034 od 12.816) zaposlovala služkinje, ostala gospodinjstva pa so bila bodisi brez njih ali so si pomagala s postrežnicami. Kot velik problem objavljeno besedilo izpostavlja gospodarske okoliščine, ki silijo vsa dekleta, med njimi »učiteljšnico z maturo, trgovske sotrudnice, dekleta z dovršeno štirirazredno meščansko šolo, šivilje, pletilje, v njih vrsti tudi poljsko in tovarniško delavko«,²⁹ da vidijo v poselski službi rešitev. Vse večje zaposlovanje žensk iz nižjega srednjega razreda v poselski službi in znatno zmanjšan delež tistih, ki opravljajo svoje delo več let v istem gospodinjstvu (le do 55 odstotkov služkinj ostane po eno leto ali več pri isti družini),³⁰ priča o postopni

29 »Gospodinja in gospodinjska pomočnica.« GP, V/6 (1935), 42.

30 »Gospodinja in gospodinjska pomočnica.« GP, V/6 (1935), 41–42.

preobrazbi tega delovnega segmenta. Tiči nenazadnje tudi v teh razmerah razlog, da so bile migracijske poti na »jug« še vedno tako pogoste in to kljub pereči problematiki vsesplošne brezposelnosti tudi tam? Slovensko časopisje je na to vprašanje že v dvajsetih letih podajalo prav specifične odgovore ter med še nekaterimi drugimi možnimi novimi destinacijami še posebej izpostavljalo Zagreb in Beograd. V *Jutru* leta 1929 tako lahko beremo: »Kakor so nekoč polnile tržaški ‹Fordo Coroneo›, tako polnijo zdaj vsako nedeljo popoldne beograjski Kalimegdan.«³¹

BEOGRAD, ZAGREB IN ...

V Beograd so odhajale slovenske služkinje, predvsem Goričanke, že pred vojno, kjer so ob sodelovanju in pomoči srbskega društva Kolo srpskih sestara poiskale zaposlitev. Vojna je te tokove prekinila in goriške služkinje so nemalokrat skupaj s svojimi delodajalci pred vojnimi grozotami bežale v Francijo.³² Beograd je nato kot prestolnica novo oblikovane Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (1918) postal tudi destinacija množičnega izseljevanja iz tistih predelov skupne države, kjer je živelo slovensko govoreče prebivalstvo. Pred drugo svetovno vojno naj bi v Beogradu bivalo med 6.000 in 10.000 Slovencev.³³ Med njimi je bilo v drugi polovici tridesetih let po oceni *Našega ognjišča*, do 2.000 slovenskih služkinj, ki so jih rade zaposlovale premožnejše beograjske družine.³⁴ Nenazadnje je Beograd v obdobju med obema vojnama sodil med najdražja jugoslovanska mesta in hišne pomočnice so bile dobro plačane. Motivi njihovega množičnega zaposlovanja v jugoslovanski prestolnici pa niso bili samo gospodarske narave, pač pa, če beremo tedanje časopisje, tudi kulturne. Srbkinje, med njimi še posebej Beograjčanke, tovrstnega dela kljub morebitni finančni potrebi niso želele opravljati, saj so ga imele za nečastnega. Zaslужek v času gospodarske krize in velike brezposelnosti je množično privabljal

31 »Pismo iz Beograda.« *Jutro*, 1. december 1929, 12.

32 Gabršček, Andrej. »Srbija za slovenska dekleta na Goriškem.« V: *Goriški Slovenci*, 432. Ljubljana: v samozaložbi, 1934.

33 »Slovenci v Belgradu in še dalje na jugu. Deset tisoč Slovencev v Belgradu misli na svoj dom.« *Slovenec*, 1. januar 1939, 5.

34 »Iz naše diaspore. Naše ognjišče.« *Slovenec*, 1. januar 1936, 23.

dekleta, ki pa so jih slovenski mediji še posebej opozarjali na pasti gmotnega in moralnega propada ter brezvestnega izkoriščanja tujk.³⁵ Poseben problem je predstavljala drugačna zakonodaja v povezavi z zaščito nezakonskih mater. Srbska zakonodaja, npr. ni predvidevala, da bi za nezakonske otroke finančno skrbeli očetje, kot je to predvideval Avstrijski občni zakonik, ki je v obdobju med obema vojnoma še veljal na ozemlju Dravske banovine in nekaterih drugih predelih, vključenih v Kraljevino SHS. Če so slovenske služkinje, v času, ko so npr. živele v Beogradu, postale nezakonske matere, so bile potemtakem še toliko bolj ranljive. Tudi same članice Odbora Zveze služkinj iz Beograda so v *Domoljubu* pisale, da je »/M/oralna nevarnost za naša dekleta v Beogradu in sploh v vsakem tukajšnjem mestu /je/ zelo velika«. ³⁶ Zato je bila potreba po vzpostavitvi organizacij, ki bi zanje skrbele, tolika večja.³⁷

Slika 2: Slomškova družina – slovenske hišne pomočnice v Beogradu.

Vir: Slovenec, 1. januar 1936.

35 »Dekletom tam doma.« *Naše Ognjišče*, september 1931, 7.

36 »Slovenska dekleta v Belgradu in Srbii«, *Domoljub*, 5. februar 1930, 1.

37 V Beogradu je sicer delovalo dobro urejeno zavetišče za ženske, ki ga je vodila Alojzija Štebi (1883–1956, slovenska politična delavka, publicistka in borka za pravice žensk, na kar je leta 1937 posebej opozorila *Gospodinjska pomočnica*. Glej: »Žensko zavetišče v Beogradu.« GP, VII/7 (1937), 49–50.

Zveza služkinj je pod imenom Savez služkinja začela delovati v Beogradu že leta 1920.³⁸ Izdajala je mesečnik *Naše ognjišče* (ok. 1931/322).³⁹ Leta 1935 se je preimenovala v *Slomškovo družino*, organizacijo slovenskih deklet v Beogradu in postala pododsek slovenskega Prosvetnega društva. Služkinje so pod svojo streho vzele mariborske šolske sestre, ki so vodile Slomškov dom.⁴⁰ Mateja Ratej piše, kako zveza v začetku tridesetih let razširi in utrdi delovanje te katoliške organizacije, po razglasitvi diktature pa se tudi finančno ter kadrovske poveže s takrat uradno razpuščeno, a delujočo Slovensko ljudsko stranko (SLS) politika in duhovnika Antona Korošča,⁴¹ ki na političnem parketu predstavlja interese Katoliške cerkve. Precej deklet sprejme pod svoje okrilje tudi katoliška Marijina družba pri slovenskih usmiljenkah.⁴² Sicer pa jim je nudila podporo skupnost, ki se je zbirala v cerkvi Kristusa Kralja v Krunski ulici, kjer je delovalo tudi društvo »Samostalnih deklet«, in kjer so lahko preživljale nedelje po sv. maši, se družile, prisluhnile predavanjem in predstavam v slovenskem jeziku.⁴³

Poleg moralne neoporečnosti je bilo za katoliške organizacije v Beogradu zagotovo velik izziv pravoslavno okolje. Ob skrbi za socialno varnost, podprti z izrazitim nacionalnim nabojem in težnjo po stanovski organiziranosti družbe, jih je vodil močan odpor, če ne kar strah pred pravoslavjem, kar potrjuje tudi simbolično podkrepljeno preimenovanje Zveze

38 Bolče, Žvan. *Slovinci v Beogradu. Socialno-kulturna slika*. Beograd: samozaložba, 1932, 60–65.

39 Ratej, Mateja. »Slovenske hišne pomočnice v Beogradu pod okriljem Katoliške cerkve in (razpuščene) Slovenske ljudske stranke v tridesetih letih 20. stoletja.« *Zgodovinski časopis*, 68/3–4 (2014), 337; Kalc, Aleksej, Mirjam Milharčič Hladnik in Janja Žitnik Serafin. *Doba velikih migracij na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, 2020, 346.

40 Več: Ratej, »Slovenske hišne pomočnice«, 383.

41 Anton Korošec, vodja SLS, je kot večš politik, ki mu je kralj Aleksander Karađorđević po vladni krizi julija 1928 prvič v zgodovini jugoslovanske države kot Slovincu poveril mandat za sestavo vlade, po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 ostal kot minister. Vse do konca življenja je bil zelo dejaven v politiki. Umril je 14. 12. 1940 v Beogradu. Glej: Bister, Feliks J. »Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju, 1992 ...« *Zgodovinski časopis*, 49/3 (1995), 497–498; Gašparič, Jure. *SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935*. Ljubljana: Modrijan, 2007, 76, 79, 179, 180; Ratej, »Slovenske hišne pomočnice«, 374.

42 »Slovinci v Belgradu in še dalje na jugu. Deset tisoč Slovencev v Belgradu misli na svoj dom.« *Slovenec*, Novoletna priloga Slovenca, 1. januar 1939, 5.

43 »Slovenska dekleta v Belgradu in Srbii.« *Domoljub*, 5. februar 1930, 1.

služkinj v Slomškovo družino leta 1935.⁴⁴ Medtem je na drugi strani liberalno usmerjene služkinje v Beogradu združevalo Slovensko žensko društvo.⁴⁵

Foto 3: Poslopje Slomškovega doma v Beogradu.
Vir: *Slovenec*, 1. januar 1937.

Poleg Beograda je, sodeč po številnih noticah v tedanjem časopisju, slovenske služkinje v obdobju med obema vojnama množično privabljal tudi Zagreb. Po poročanju *Koledarja Družbe sv. Mohorja* za leto 1930 naj bi v mestu živelo med 25.000 in 30.000 slovenskih priseljencev, tj. kar sedmina prebivalcev. Imeli so svoja društva, vendar je bila vanje dejansko vključena le peščica Slovencev. Hrvati sami naj bi presojali, da »so v Zagrebu vse služkinje, vsi hlapci in vsi natakariji – Slovenci«.⁴⁶ V Odmevu pa je bilo leta 1933 zapisano: »Vemo, da služi vseh deklet v Zagrebu približno 15.000, z drugimi

44 »Iz naše diaspore.« *Slovenec*, 1. januar 1936, 23.

45 »Slovenci v Belgradu in še dalje na jugu. Deset tisoč Slovencev v Belgradu misli na svoj dom.« *Slovenec*, Novoletna priloga *Slovenca*, 1. januar 1939, 5.

46 »Na jugu naše države.« *Koledar Družbe sv. Mohorja*, Celje, 1930, 36. Po štetju leta 1931 je v Zagrebu navedlo slovenščino kot materni jezik 17.627 oseb, Slovencev pa je bilo veliko več. Velika večina jih je bila iz Dravske Banovine. Glej: Kolar, Bogdan. »Delo slovenskih duhovnikov med Slovenci v Zagrebu med obema vojnama.« V: *Slovenci v Hrvaški: zbornik skupine avtorjev*, avtorji Bogdan Kolar et al., 116. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995; *Slovenec*, 24. februar 1935. Več o Slovencih v Zagrebu glej: Kržišnik-Bukić, Vera. »O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju.« V: *Slovenci v Hrvaški: zbornik skupine avtorjev*, avtorji Bogdan Kolar et al., 147. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995.

besedami: pri nas služi mestnim družinam 15 bataljonov modernih sužnjev. One so večinoma služkinje, kuharice, natararice, sobarice in pestunje.«⁴⁷ Zato ne čudi, da je bilo pomembno področje delovanja slovenskih duhovnikov v Zagrebu skrb za tiste Slovenke in Slovence, ki se niso uspeli vključiti v stanovska društva in so redke proste trenutke najraje preživeli med svojimi rojaki. Med slednjimi so bile številne služkinje, ki so prosti čas prilagajale ponudbi pastoralnega središča pri sv. Roku. Od leta 1925 je pod cerkvenim okriljem delovala tudi (dekliška) Marijina družba, ki je nastala »z namenom, da zaščiti v Zagrebu službujoča slovenska dekleta«. ⁴⁸ Sodelovala je tako s cerkveno skupnostjo pri sv. Roku kot s Slomškovim prosvetnim društvom (u. 1933), ⁴⁹ podpirali pa so jo tudi slovenski jezuiti. Za Naš dom (1931), zavetišče brezposelnih deklet s kuhinjo, čez dve leti pa še posredovalnico za službe, so se zbirala sredstva na Slovenskem. Zaradi hudih likvidnostnih težav so Marijino družbo rešili tako, da so ustanovili novo društvo z drugim imenom in vodstvom; leta 1936 je tako zaživelo dekliško zavetišče Ognjišče.

Zanimanje cerkvenih struktur na Slovenskem za Slovence, ki so odšli na različne konce po prvi svetovni vojni nastale jugoslovanske države, je začelo dobivati konkretne oblike na začetku tridesetih let, še posebej ob zavedanju, da »so izseljenke večinoma brez organizacij«. ⁵⁰ Med prvimi takimi institucijami je bila Družba sv. Rafaela, ki je po letu 1927 poudarjala skrb za Slovence izven Dravske banovine. Že pred tem je tretja ljubljanska škofijska sinoda leta 1924 pozornost namenila mladim dekletom, ki so za delom odhajala v hrvaška ali srbska mesta. ⁵¹ Duhovnikom so dajali navodila, kako naj jih podučijo, preden odidejo »na tuje«; predvsem naj jim odsvetujejo odhod, sicer pa priporočajo pogoste stike z domačimi, članstvo v Marijini družbi ter ponudijo ustrezen moralni in verski poduk.

47 »Problemi izseljevanja slovenskih deklet.« *Odmev*, 5. avgust 1933.

48 Kržišnik–Bukić, »O narodnostnem«, 155–156; tudi Kolar, »Delo slovenskih duhovnikov«, 128.

49 Kržišnik–Bukić, »O narodnostnem«, 148, 150; Kolar, »Delo slovenskih duhovnikov«, 128.

50 *Mariborski večernik*, 31. januar 1930, 2; tudi »Problem slovenskih služkinj.« *Izseljenski vestnik*, III./4 (1933), 4.

51 Kolar, »Delo slovenskih duhovnikov«, 115.

Služkinjam namenjena društvena oziroma organizacijska dejavnost kaže, da so se slovenske služkinje v obdobju med obema vojnama selile še v nekatera druga večja jugoslovanska mesta. V Skopju je tako denimo deloval Dom sv. Marte,⁵² v Sarajevu je bil dekliški dom, vendar so bile težave vseh, nenazadnje tudi organizacij v Zagrebu in Beogradu, predvsem majhnost in velike finančne težave, pa tudi podpora iz Slovenije je bila zaradi težkih gospodarskih razmer pičila.⁵³

ZAKLJUČEK

Prvo povojno obdobje je na s Slovenci poseljeni teritorij prineslo novo geopolitično ureditev, ki je vplivala tudi na nekatere migracijske izbire služkinj. Tako kot številni drugi poklicni profili se je tudi slovenskim služkinjam, ki so živele v okviru Kraljevine SHS, odprla pot na jug skupne države. Številne so, npr. migrirale v Zagreb ali Beograd, o čemer pričajo tudi društva, ki so bila tamkaj ustanovljena zanje. Število služkinj v Ljubljani pa se v nasprotju z začetnimi predvidevanji sodeč po podatkih, ki smo jih pridobili v empirični raziskavi, ni občutno povečalo, tudi se ni bistveno spremenila sestava tega poklicnega segmenta v primerjavi s predvojnimi obdobjem. Tako med ljubljanskimi služkinjami pri popisu leta 1921 ni opaziti občutno povečanega priliva migrantk iz bivšega avstrijskega Primorja. Toda temu bi lahko tudi botrovali modernizacijski procesi, ki so ob razvoju industrijskih središč poskrbeli za odliv vsaj deleža poprej kot služinčad zaposlene ženske delovne sile v tovarniške obrate, pa tudi med vrste nižjega administrativnega osebja ter drugih zaposlenih v javnih ustanovah, ki so se v obdobju med obema vojnama namnožile. Za globlje razumevanje teh procesov je potrebno razumevanje dinamike družbenih procesov v daljši časovni perspektivi nasploh, saj se jim je tudi služabniški/gospodinjski sektor vseskozi – tudi kot del družinskih in žh strategij preživetja – prilagajal.

52 *Izseljenski vestnik*, III./5 (1933), 5.

53 »Srb za naša slovenska dekleta.« *Izseljenski vestnik*. Glasilo slovenskih izseljencev celega sveta, IV./2 (1934), 1.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Zagodovinski arhiv Ljubljana (ZAL)

ZAL LJU/134 Tobačna tovarna Ljubljana, t. e. 1 (delavske knjižice).

Archivio di Stato, Trieste (AST)

AST, Commissariato civile per la città di Trieste e Territorio (1919–1922), Busta 1.

Časopisni viri

»Slovenske izseljenke. Naše služkinje. – Slovenke v Nemčiji, Franciji in Belgiji. – Afrika, Amerika in Avstralija.« *Mariborski večernik*, 31. januar 1930, 2.

»Kako so gospodinjske pomočnice organizirane drugod.« *Gospodinjska pomočnica* (GP), I/4 (1931), 41–43.

»Sv. Cita, zavetnica in vzor krščanskih poslov.« *Izseljenski vestnik Rafael. Glasilo Družbe sv. Rafaela v Ljubljani*, V./5 (1935), 4; »Francija.« *Koledar družbe sv. Mohorja*. Celje, 1935, 60.

»Slovenke v Albaniji.« GP, VIII/6 (1939), 43–45.

Jugoslovanska ženska zveza (J. Ž. Savez).« GP, I/4 (1931), 44–45.

»Občni zbor Jug. Ženske zveze v Celju.« GP, V/12 (1935), 94.

»Ustanovni občni zbor.« GP, I/4 (1931), 37–41; »Občni zbor »Zveze gospodinjskih pomočnic.« GP, II/3 (1932), 31–33; III/6 (1933), 58–59.

»Občni zbor Zveze.« GP, V/5 (1935), 37–38.

»Naše organizacije.« GP, IV/4 (1934), 47.

»Ali je organizacija potrebna.« GP, I/2 (1931), 13–14.

- »Kako je z dopustom gospodinjskih pomočnic?« GP, I/5 (1931), 58;
- Petričeva, Franja. »Organizacija gospodinjskih pomočnic.« GP, I/6 (1931), 62–66.
- »Posreovalnice.« GP, II/4 (1932), 42–43.
- »Socijalno varstvo gospodinjskih pomočnic.« GP, III/12 (1933), 130–131.
- »Poselski red.« GP, IV/2 (1934), 13–14; »Pomen in moč skupnosti.« GP, IV/4 (1934), 37–42.
- »Starostno zavarovanje.« GP, IV/9 (1934), 101–103.
- Drobnič, Marta. »Minimalne plače tudi za služkinje.« GP, IV/10 (1934), 113–115.
- Petričeva, Franja. »Starostno zavarovanje služkinj.« GP, V/8 (1935), 54–55.
- »O starostnem zavarovanju. Bolniško zavarovanje.« GP, VI/2 (1936), 17–19.
- »Načrt zakona za hišne uslužbenke.« GP, VI/3 (1936), 22.
- »Kaj danes urejuje pravni položaj hišnih uslužbenk.« GP, VI/4 (1936), 32–33.
- »Gospodinja in gospodinjska pomočnica.« GP, V/6 (1935), 41–42.
- »Slovenci v Belgradu in še dalje na jugu. Deset tisoč Slovencev v Belgradu misli na svoj dom.« *Slovenec*, 1. januar 1939, 5.
- »Dekletom tam doma.« *Naše Ognjišče*, september 1931, 7.
- »Žensko zavetišče v Beogradu.« GP, VII/7 (1937), 49–50.
- »Slovenci v Belgradu in še dalje na jugu. Deset tisoč Slovencev v Belgradu misli na svoj dom.« *Slovenec*, Novoletna priloga Slovenca, 1. januar 1939, 5.
- »Slovenci v Belgradu in še dalje na jugu. Deset tisoč Slovencev v Belgradu misli na svoj dom.« *Slovenec*, Novoletna priloga Slovenca, 1. januar 1939, 5.
- »Problem slovenskih služkinj.« *Izseljenski vestnik*, III./4 (1933), 4.
- Izseljenski vestnik*, III./5 (1933), 5.

»Srb za naša slovenska dekleta.« *Izseljenski vestnik. Glasilo slovenskih izseljencev celega sveta*, IV./2 (1934), 1.

»Slovenska dekleta v Belgradu in Srbii«, *Domoljub*, 5. februar 1930, 1.

»Slovenska dekleta v Belgradu in Srbii.« *Domoljub*, 5. februar 1930, 1.

Celovec.« *Koroški Slovenec*, 4. maj 1927, 3.

»Pismo iz Beograda.« *Jutro*, 1. december 1929, 12.

»Slovenske izseljenke«, *Mariborski večernik*, 31. januar 1930, 2.

»Problemi izseljevanja slovenskih deklet.« *Odmev*, 5. avgust 1933.

»Iz naše diaspore. Naše ognjišče.« *Slovenec*, 1. januar 1936, 23.

»Iz naše diaspore.« *Slovenec*, 1. januar 1936, 23.

»Zakon »o služinčadi.« GP, V/1 (1935), 1–2.

»Za spopolnitev »Službenega reda.« GP, VI/1 (1936), 1–3.

»Slovenska dekleta za Anglijo.« GP, VIII/6 (1939), 45; št. 7, 54; Vdovič, Darinka. »Dekleta, ki odhajajo v tujino.« GP, VIII/8 (1939), 57–59.

»Zavetišče za brezposelne.« GP, III/2 (1933), 6–9.

Literatura

Bister, Feliks J. »Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju, 1992 ...« *Zgodovinski časopis*, 49/3 (1995), 497–498.

Bolče, Žvan. *Slovenci v Beogradu. Socialno–kulturna slika*. Beograd: samozaložba, 1932.

Cergol Paradiž, Ana in Petra Testen Koren. »Slovenske priseljenke v Trstu – služkinje in vprašanje identitete ob cenzusu 1910.« *Dve domovini* (2021) (v recenzentskem postopku).

- Drobnič, Marta. »Minimalne plače tudi za služkinje.« GP, IV/10 (1934), 113–115.
- Gabršček, Andrej. »Srbija za slovenska dekleta na Goriškem.« V: *Goriški Slovenci II. 1901–1923*, 432. Ljubljana: v samozaložbi, 1934.
- Gašparič, Jure. *SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935*. Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Kacin Wohinz, Milica in Marta Verginella, *Primorski upor fašizmu 1920–1941*. Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008.
- Kalc, Aleksej, Mirjam Milharčič Hladnik in Janja Žitnik Serafin. *Doba velikih migracij na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, 2020.
- Kolar, Bogdan. »Delo slovenskih duhovnikov med Slovenci v Zagrebu med obema vojnama.« V: *Slovenci v Hrvaški: zbornik skupine avtorjev*, avtorji Bogdan Kolar, Vera Kržišnik–Bukić, Marjeta Gostinčar Cerar in Jana Kranjec–Menaše, 115–131. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995.
- Koledar Družbe sv. Mohorja*, Celje, 1930, 1935.
- Kržišnik–Bukić, Vera. »O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju.« V: *Slovenci v Hrvaški: zbornik skupine avtorjev*, avtorji Bogdan Kolar, Vera Kržišnik–Bukić, Marjeta Gostinčar Cerar in Jana Kranjec–Menaše, 133–188. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995.
- Laslett, Peter. »Characteristics of the Western Family Considered over Time.« V: *Family life and Illicit Love in Earlier Generation*, ur. Peter Laslett, 12–49. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Lüfter, Ursula, Martha Verdofer in Adelina Wallnörfer. *Wie die Schwalben fliegen sie aus: Südtirolerinnen als Dienstmädchen in italienischen Städten 1920–1960*. Bozen: Edition Raetia, 2006.
- Mihurko Poniž, Katja. »Minka Krofta.« V: *Pozabljena polovica*, ur. Alenka Šelih et al., 225–228. Ljubljana: Založba Tuma, d. o. o., Sazu, 2007, 225.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Barbara Skubic, ur. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's trans-Mediterranean domestic worker's migration and national imagination*. Göttingen: V&R Unipress etc., 2015.
- Petričeva, Franja »Organizacija gospodinjskih pomočnic.« GP, I/6 (1931), 62–66.
- Petričeva, Franja. »Starostno zavarovanje služkinj.« GP, V/8 (1935), 54–55.
- Ratej, Mateja. »Slovenske hišne pomočnice v Beogradu pod okriljem Katoliške cerkve in (razpuščene) Slovenske ljudske stranke v tridesetih letih 20. stoletja.« *Zgodovinski časopis*, 68/3–4 (2014), 372–387.

Selišnik, Irena. »Volilna pravica žensk kot demokratična novost: dejavniki, ki vplivajo na njeno uveljavitev na Slovenskem.« Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta UL, 2007.

Selišnik, Irena in Ana Cergol Paradiž. »Spremembe v uradniškem poklicu in njegova feminizacija.« V: *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič, 267–293. Ljubljana: Slovenska matica, 2019.

Studen, Andrej. *Stanovati v Ljubljani*. Ljubljana, Institutum studiorum humanitatis, 1995.

Vdovič, Darinka. »Dekleta, ki odhajajo v tujino.« GP, VIII/8 (1939), 57–59.

Wall, Richard, Jean Robin in Peter Laslett, ur. *Family Forms in Historic Europe*. Cambridge: Cambridge University Press; 1983.

– Hajnal, John. »Two Kinds of Preindustrial Household Formation«, 65–104;

– Laslett, Peter. »Family and Household as work Group and Kin Group: Areas of Traditional Europe Compared«, 513–564.

Žagar, Janja. »Služkinje v Ljubljani.« *Traditiones*: zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, 15 (1986), 19–49

Ustni viri/Posredovani viri

Pričevanje Bogdana Kravanje, e–sporočilo, 22. julij 2019; 19. avgust 2019.

Spletni viri

Consiglio Nazionale Donne Italiane. <https://www.cndi.it/> (dostop: april 2021).

Popis ljubljanskega prebivalstva 1921. <https://www.sistory.si/popis> (dostop: april 2021).

POVZETEK

Po prvi svetovni vojni in novonastali razdelitvi s Slovenci naseljenega teritorija med Kraljevino SHS, Kraljevino Italijo, Avstrijo in Madžarsko so se tudi nekatere migracijske poti slovenskih služkinj spremenile. Trst, ki je pred prvo svetovno vojno pritegnil številne služkinje tudi iz predelov, ki so po vojni prešli pod Kraljevino SHS, je ostal odrezan z mejo. Kljub temu se število služkinj v Ljubljani ni občutno povečalo, tudi se ni bistveno spremenila demografska sestava tega poklicnega segmenta v primerjavi s predvojnim obdobjem. Tako med ljubljanskimi služkinjami pri popisu leta 1921 ni opaziti občutno povečanega priliva migrantk iz bivšega Avstrijskega Primorja. V Ljubljani je bilo v organizacijskem smislu za služkinje sicer dobro poskrbljeno. Delovalo je več društev in kasneje, v tridesetih letih je izhajala tudi njim namenjeno glasilo Gospodinjska pomočnica.

Po prvi svetovni vojni je bila pomembna novost tudi okrepljen migracijski tok slovenskih služkinj na vzhod in jug države, predvsem v Zagreb in Beograd, a tudi v Skopje, Split in drugam, kjer so se srečale z drugačnimi pravnimi in kulturnimi razmerami, kot so jih bile vajene v svojih rojstnih krajih. Tudi zato so bila v teh mestih zanje organizirala nekatera društva, vezana na Katoliško cerkev in njeno težnjo po pravstvenem nadzoru slovenskih služkinj. V Beogradu je npr. že leta 1920 začela delovati Zveza služkinj (Savez služkinja), ki je izdajala mesečnik Naše ognjišče (ok. 1931/32).